

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

Jahr: 1741

Kollektion: Zoologica

Werk Id: PPN369546628

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369546628> | LOG_0018

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546628>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

CAPUT NONUM.

Palala Secunda. Palala Burong.

Praeter silvestrem, seu nucem Myristicam marem, praecedenti descriptam capite, in insulis Amboinensibus quinque insuper subsequentes inveniuntur silvestres species, quarum maximam tantum, quae *Palala secunda* nobis dicitur, hoc in capite describemus. Haec autem arbor simplici & erecto surgit. truncus, non ita tamen crasso, ac praecedens vera Nucifera arbor. Ejus cortex est glaber, ex viridi & nigro variegatus colore, succoque rubro turgidus, uti in reliquis speciebus, qui lintea inficiens inexpungendas ipsis adfert maculas.

Ejus rami formam habent tenuium & longorum furculorum, qui in nullos alios dividuntur minores, ex hisce erumpunt magna folia, duos in ordines alternatim posita, numero circiter triginta duo vel quadraginta: Folia haec sunt longissima, & ex longitudinis proportionem angustissima, sesquipedem seu binas spithamas longa, quatuorque tantum digitos lata, plurimis arctisque parallelis costis transversaliter pertexta; quorum pars superior obscure viret & glabra est, inferior non gilva, uti in antecedente, sed ex ruffo & viridi mixta, sine ullo splendore, venaeque ibi obductae sunt ruffa lanugine, quales etiam sunt supremarum ramulorum partes: Fructus in inferiore horum ramulorum parte excrefcunt, tres quatuorve simul juncti ex longo pedunculo dependentes, forma verae Nucis Moschatae, sed paulo acutiores sunt, ac minores; exterius glabri sine ulla lanugine, flavescentes, rubro mixti colore, instar Jambosarum. Sub exteriori gluma locatur sanguinea macis, quae totum obvolvit nucleum, sed insipida est, sub qua invenitur pellicula albicans, mollis, & cutrem circiter crassa, subque hac aliud occurrit lignosum putamen, testam ovi crassum, coloris gilvi, & fragile. In hoc verus continetur nucleus ex rotundo planus, parum compressus, magnitudine parvae nucis, sed paulo magis rotundior & glabrior, substantia veram aemulans nucem, vel instar vetustae Pinangae. Si putamine suo adhuc obducatur, formam habet magni nuclei *Tjampadaha* seu *Socci*, oblongam, superius parum acuminatam. Nihil in tota arbore est aromaticae virtutis, nec ejus folia fructusve, sed omnia saporem habent fatuum & silvestrem, unde nihil horum colligitur.

Arboris lignum longitudinalibus constat fibris, estque magis solidum quam praecedens, exteriusque rufum, si fuerit decorticatum.

Nomen. Latine *Palala secunda*, Malaice *Palala Burong*, & communi vocabulo *Pala Utan*: Amboinice *Palala Ala Manay* vel solummodo *Ala Manay*, h. e. cibum avis *Ala*, quae avidè hunc devorat fructus, uti de proxime antecedente *Palala* quoque fuit dictum.

Locus. Arbores haec in silvis Amboinensibus frequentes sunt, exceptis iis, quae in locis planis & vallibus crescunt, plerumque rectissime adfurgentes, tenui & tereti truncus.

Ufus. Arboris fructus hic in nullo sunt usu, sed tantummodo recti arboris trunci, cruris crassitiem habentes, qui ad trabulas & palos adhibentur, viridesque sunt gravissimi, sed facile exsiccantur, nec durabile est lignum, excepto si in talibus usurpetur locis, qui fumo sunt expositi.

Haec species multum quoque crescit in *Boero* circa *Kegei*, ibique nominatur *Cottreman*, in Ternata vero *Au-au*. Ejus folia quoque viginti uno in ordine sunt locata, subque iis excrefcunt fructus duodecim sexdecimve post se invicem, sed duo tresve simul juncti, ex brevi crassoque dependentes petiolo, ab Amboinensi non multum diversi, superius enim sunt parum acuminati instar ovi vel cordis, magnitudine Nucum Juglandum, exterius per longitudinem sulcati sunt, juxta quam dehiscunt.

Gluma nucis exterior crassitiem habet uti in vulgari Nuce Myristica, quae succosa est acidique saporis, instar semi-maturae *Mangae*.

Nux ipsa, ex gilvo constans tenuique lignoso putamine, est oblongo-rotunda, ad extremum parum acuminata.

IX. HOOFTSTUK.

Tweede wilde Noote-Muscaat-boom.

Bebalven de wilde, of Mannekens-nooten, in 't voorgaande Kapittel beschreven, vint men noch in de Ambonsche Eilanden de volgende vyf wilde soorten, waar van wy alleen de grootste, zynde *Palala secunda*, in dit Kapittel beschryven zullen. Deze boom schiet op met een enkele rechte stam, maar zoo dik niet als de oprechte Noote-boom: De schors is effen, uit den savarten en groenen gemengt, en vol licht-root zap, gelyk alle andere Nooten geslachten, die 't linnen zeer bederven.

De takken hebben de gedaante van dunne lange ryskens, die zich in geen andere verdeelen, daar aan staan of hangen groote bladeren, in twee rygen overbants tegens malkander ten getale van ongeveer 32 en 40 paaren. De bladeren zyn zeer lank, en naa proportie van de lengte smal, namentlyk anderhalven voet, of twee spannen lank, en maar vier vingers breed, met dichte parallelle ribben overdwars doortogen, de bovenste zyde is donker-groen en glat, de onderste niet vaal, gelyk in de voorgaande Nooten, maar uit den rossen en groenen gemengt, zonder eenigen glans, en de aderen zyn aldaar bekleet met een reffe wolachtigheid, zy staan op korte dikke steelen, mede wolachtig, gelyk ook is het voorste deel van de ryskens: De vruchten wassen aan 't achterste dezer ryzen, of takkens, drie en vier by malkander, aan een langen steel hangende, in de gedaante van de oprechte Nooten, doch wat spitzer en kleinder: Van buiten zynze glat zonder eenige wolachtigheid, uit den licht-geelen met root gemengt, gelyk de *Jamboezen*: Onder de buitenste bolster leidt een bloet-roode soely, die de gansche korrel bedekt, maar zonder smaak, en onder dezelve een witte buit, week en omtrent een mes dik, en daar onder vint men een andere dunne en boutachtige schaal, in de dikte van een eyer-schaal, van koleur vaal, en onsterk of breeksaam: Daar binnen leidt de rechte korrel uit den ronden wat plat gedrukt, van grootte als een kleine Noot, doch wat ronder, en effender van substantie als de rechte Noot, of als oude *Pinang*. Als by noch met zyn schaal omgeven of omvangen is, heeft by de gedaante van een groote korrel van 't *Sjampadaha*, of *Socum*, wat lankwerpig, en aan de buik met een korte spitze: Soo wel aan de gebeele boom als de vruchten en bladeren is niets speceryachtig, maar alles van een laffen en wilden smaak, dies men niets daar van vergadert.

Het hout is langdradiger en vaster dan het voorgaande, en besterft van buiten ros, als het geschild is.

Naamen: In 't Latyn *Palala secunda*, op Maleys *Palala Burong*, en met een gemeene naam *Pala Utan*, *Ambons Palala ala manay*, of slegts *Ala Manay*, dat is kost van den vogel *Ala*, of *Jaarvogel*, dewelke deze vruchten gretig eet, gelyk van de naast voorgaande *Palala* ook is gezegt.

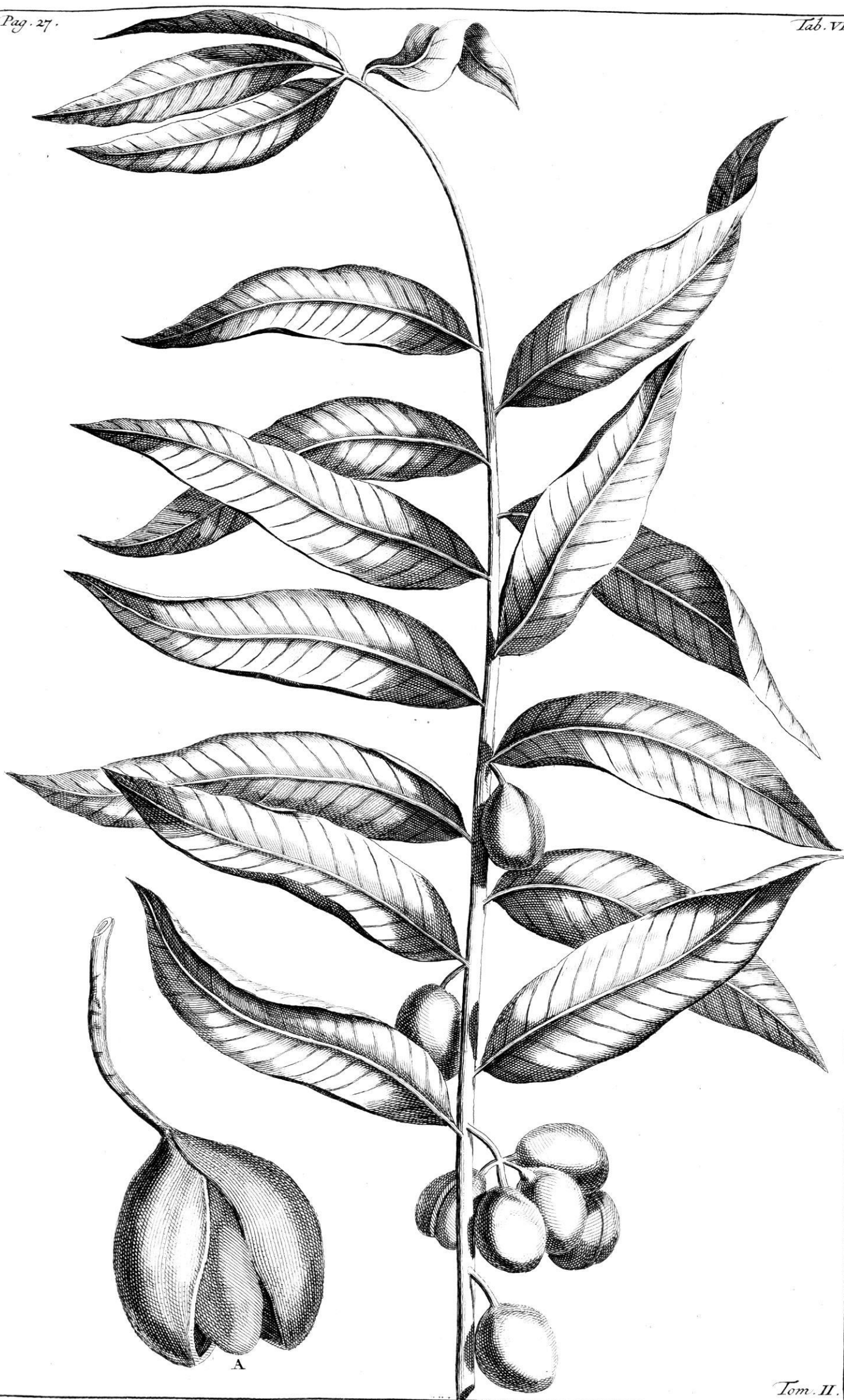
Plaats: Deze boomen wassen in de Ambonsche bossen in het wylt, bebalven die gene, die op vlakke plaatsen en in *Valeyn* staan, gemeenelyk zeer recht opschietende, met een dunne en ranke stam.

Gebruik: De vruchten van dezen boom zyn in geen gebruik, maar alleen de rechte stammen, in de dikte van een dye, werden tot licht timmerwerk, als balkjes en sparren van de huizen gebruikt, groen zynde is het swaar, maar droogt licht op, en is niet durabel, ten waare dat men het in plaatsen gebruikte, die berookt werden.

En deze zoorte wast ook veel op *Boero* omtrent *Kegei*, en wert aldaar genaamt *Cottreman*, op Ternaten *Au-au*: De bladeren staan ook met 20 aan een ryge, en agter dezelve wassen de vruchten met 12 en 16 agter malkander, doch 2 en 3 by een, aan eenen korten dikken steel, anders van de Ambonsche niet veel verschillende, want zy zyn van vooren wat spits, gelyk een *Ey* of *bert*, in de grootte van *Ockernooten*, van buiten hebbenze een naat, rondom in de lengte gaande, langs derwelke zy opbersten.

De buitenste bolster is van de dikte als de gemeene, zynde sappig en ryns van smaak, als half rype *Mangas*.

De Noot zelfs, bestaande uit een vaale boutachtige en dunne schaal, is lankwerpig-ront, en aan de einden wat

minata, totaque maci rubra obducta, subque hac tenuis aurantia locatur pellicula, sub qua vera reconditur Nux, forma magnæ Nucis Moschatæ, sed insipida est. Boeroneses nucis glumam coquunt cum piscibus; grati enim acidique saporis est.

Palumbæ, Psittaci Cristati, & aves annuæ, Ala dictæ, totos comedunt fructus, sed glumam plerumque comminuunt, totum devorantes nucleum.

E X P L I C A T I O

Tabula Sextæ,

Exhibentis ramum *Nucis Moschatæ silvestris*, foliis lanceolatis, integris, PALALA BURONG incolis dictæ, cujus fructus A separatus naturalem exhibet ejus magnitudinem, ac per maturitatem dehiscens internam præbet conspiciendam nucem, crassia Maci sanguinei coloris obductam.

C A P U T D E C I M U M.

Palalæ reliquæ minores, Palala Kitsjil.

Reliquæ quatuor silvestres species omnes multo minores gerunt fructus, ac parum a sese invicem differunt, ita ut simul illas uno in capite simus comprehensuri; *Palala tertia* omnium minima habet folia, inque ordines alternatim posita, sed rarioribus constat foliis: Flosculi sunt parva, albentia capitula, instar granorum Triticici vel Hordei, superius parum sese aperientes: Fructus glandium magnitudinem habent, sed angustiores sunt, & ab utraque magis acuminati parte, exterius virides instar pomorum, vel ut veræ Noces Moschatæ; nux ipsa est parva & oblonga, vix articulum digiti longa, ex duro nigroque constans putamine, & uti in veris nucibus obducta est maci ruberrima. Nucleus interior est instar officuli Olivæ, ab utrisque autem partibus magis obtusus est, substantiaque veris nucibus æmula, vel paulo magis alba, nucleus autem hic & macis nullam habent vim aromaticam.

Nomen. *Palala tertia*, & *Palala tingens*. Malaice *Palala Dauer Kitsjil*, h. e. parvi-folia: sic quoque Amboinice *Palala laun Mâun* dicitur.

Locus. Plurimum in Amboina crescit, in Hitoënsi regione, in altis silvis.

Ufus. Erecti arboris trunci palis inserviunt, tenuioribusque postibus ædium Amboinensium: Rubra ejus macis inter digitos contrita mucosa est, illosque rubro igneo quasi inficit colore, si autem calx cum folio parvæ Waringæ addatur, rubrum dat colorem vel pigmentum, quo incolæ dentes suos tingunt, ut rubescant, quod ipsis est ornamento, eoque magis usurpatur, quum inter fricandum odorem præbeat paulo aromaticum, si cum acido nempe sit mixta macis: simili modo ungues suos tingunt herba *Alcanna* dicta, qui mos est per totam Indiam frequens, qui antiquissimus est & universalis. Macasserenses vero, aliique Indiæ populi nigros præferunt splendentes dentes, quales cum quibusdam tingunt herbis.

Palala quarta paulo minora & angustiora habet folia quam *Palala secunda*, ab utraque etiam ramorum parte in ordines locata, sed minori numero, sunt quoque magis glabra, nec ab inferiore parte gilva vel cinerea, sed ordinariam habent viriditatem. Flosculi ex foliorum alis progerminant, qui sunt crocea capitula plurima simul juncta uno in racemo, formæ capitula habent florum veræ nucis Moschatæ, sed multo sunt minores hi flores, magisque acuminati, superius parum aperti, inque suo centro parvum gerentes viride pistillum, quod in fructum excrescit, qui formam habet fructus *Canari* semi-perfecti, vel paulo magis angustam, coloris glauci, cum sulco undique per longitudinem disperso. Nucleus macisque est instar præcedentis sine ullo sapore vel odore, nullumque habet usum, sed a silvestribus comeditur avibus.

Tom. II.

Nº.

toegespitst geheel met een roode foely omvangen, en daar onder met een dun orange-geel buideken, waar onder de regte Noot leidt, in gedaante als een groote Nootemuscaat, doch onsmakelyk. De Boeroneezen kookten de bolster van de vrucht by bun visch; want zy is aangenaam en rys.

De wilde-duiven, Caccatuwen, en Jaar-vogels eeten de geheele vruchten, doch byten meest de bolster in stukken, en slokken de geheele korrel in.

U I T L E G G I N G E

Van de zesde Plaat,

Vertoonende een Tak van een wilde Nootemuscaat, met heele, spiesgewyze bladeren, PALALA BURONG van de Inlanders genaamt, welkers afgezonderde vrucht A in zyn natuurlijke grootte, en door rypheid opgeborsten zynde, vertoont van binnen zyn Noot met een dikke bloedkleurige Foely overtrokken.

X. HOOFSTSTUK.

De overige kleyne Wilde Nootemuscaat-Boomen.

DE overige vier wilde soorten draagen alle veel kleiner vruchten, en verschillen weinig van mekander; zoo dat wy dezelve daarom t'saamen in een Kapittel zullen begrypen; *Palala tertia* heeft de kleinste bladeren van allen, ook in ryen overbants tegens mekanderen overstaande, doch met weinig paaren: De bloempjes zyn kleine vuile witte knopjes, als Gerste korens, van vooren haar een weinig openende, de vruchten zyn van de grootte als Eyckelen, doch wat smalder, en aan beide de einden spitzer, van buiten appel-groen, of als de regte Nooten, het binnenste is klein en lankwerpig, schaars een lit van een vinger lank, bestaande uit een harde zwarte schaal, en gelyk in de regte Nooten omvangen met een zeer roode foely. De binnenste korrel is als een Olyve-steen, doch aan beide de einden wat stomper, en van substantie de regte Nooten gelyk, of wat witter, en zyn beide de korrel en foely zonder eenige specereyagtigheid.

Naam. *Palala tertia*, en *Palala tingens*: op Malleyts *Palala Dauer Kitsjil*, dat is kleyne-bladig: en zoo ook in 't Ambons *Palala laun Mâun*.

Plaats. Hy was meest op *Ambon*, op 't *Hitoëse Land*, in de booge bosschen.

Gebruik. De regte stammen dienen tot sparren en dunne stylen in de Ambonsche huizen; de roode foely, tusschen de vingers gevreven, wert slymerig, en wert dezelve vuur-root, maar wat kalk met een blad van kleine *Waringen* daar by gedaan, zoo wert het een root, waar mede de Inlanders bunne tanden verwen, om dezelve root te maaken, 't welk by haar voor een cieraat wert gehouden, en ook te meer gebruikt, om dat het in 't vryven een kleine Aromatique reuk van zig geeft, wanneer het met wat zuurte gemengt wort: op dezelfde manier gelyk zy baare naagels verwen met het kruidt *Alcanna*, zynde een gewoonte door geheel Indiën, die zeer oud en algemeyn is. Doch de Macassaren, en sommige andere Indianen houden meer van zwarte glinsterende tanden, en diese ook met eenige kruiden zoodanig verwen.

Palala quarta heeft wat kleiner en smalder bladeren dan die van *Palala secunda*, ook te wederzyden in ryen staande, doch minder in 't getal, zy zyn ook gladder en aan de onderste zyde niet vaal of grys, maar van ordinaire groenheid. De bloempjes komen voort uit den schoot der bladeren, zynde goud-geele knopjes, vele by mekander aan een trosje staande, en gesatbeneert als het bloeizel van de rechte Nooten, doch veel kleiner en spitzer, van vooren een weinig geopent, en in de midden een groen knopje vertonende, waar uit de vrucht voortkomt; hebbende de gedaante van een half-wassen *CANARI*, of wat smalder, van koleur hoog blaauw-groen, met een kloofje rondom in de lengte gaande. De korrel en foely is van binnen als de voorgaande, zonder smaak en reuk, hebbende ook geen gebruik, maar wert voor de wilde Vogels gelaaten.

D 2

Naam